

Bojan Goja

Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Zadru

Prilog poznavanju izgradnje nedovršene Crkve sv. Šimuna u Zadru

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 31. 7. 2008. – Prihvaćen 15. 8. 2008.

UDK: 726.54(497.5 Zadar)

Sažetak

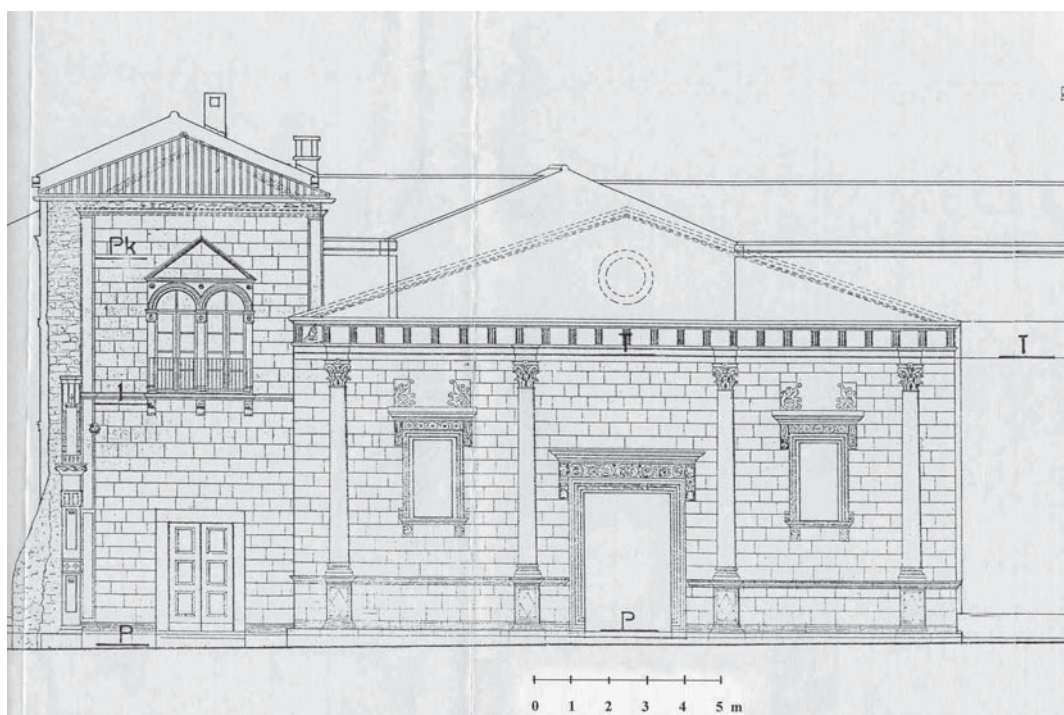
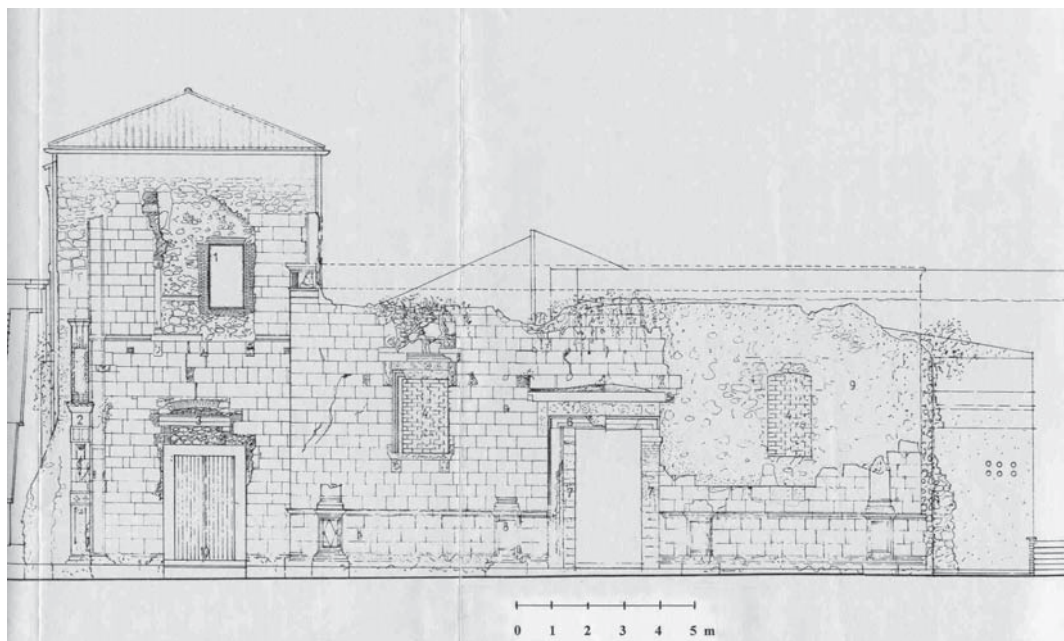
U radu se na temelju arhivskih istraživanja otkriva sudjelovanje klesara Stjepana Bokanića pok. Vicka u radovima na izgradnji pročelja nedovršene Crkve sv. Šimuna u Zadru, za koje se on 1599. godine, prema

ugovoru sklopljenom s prokuratorom Julijem Grisogonom, obvezuje dobiti četiri stupa iz kamenoloma na otoku Braču.

Ključne riječi: *Arhitektura, 16. st., Stjepan Bokanić pok. Vicka, Crkva sv. Šimuna, Zadar*

Nedovršena je Crkva sv. Šimuna u Zadru sve do nedavno objavljene studije akademika Vladimira Markovića nezasluzeno bila izvan zanimanja istraživača naše starije povijesti umjetnosti kao da su se nesretne okolnosti koje su je pratile tijekom izgradnje odrazile na njezinu sudbinu i nakon konačne odluke o prekidu radova, prepustivši je tijekom niza stoljeća dugom zaboravu i tihom propadanju. U svom dragocjenom radu akademik Marković temeljito i opsežno analizira i tumači povijest gradnje i arhitektonске značajke ovoga vrijednog spomenika zadarske graditeljske baštine i u završnim razmatranjima zaključuje da je crkva nastala kao rezultat usvajanja zrelorenesansnih načela koja određuju venecijansku arhitekturu prije pojave Palladija, a zbog vremenske bliskosti s aktualnim arhitektonskim zbivanjima u samoj Veneciji ovaj projekt određuje izuzetnim za povijest arhitekture u Dalmaciji.¹ Govoreći o historijatu gradnje crkve oslanja se na djelo pisca, pjesnika i pravnika Lorenza Fondre (Šibenik, 1644. – Zadar, 1709.) o relikviji sv. Šimuna u Zadru, koje je temeljni i najvažniji izvor za poznavanje povijesti izrade gotičke svečeve škrinje, djela zlatara Frane iz Milana, njezina kasnijeg smještaja u zadarskim sakralnim prostorima i okolnostima pod kojima su započeti i obustavljeni radovi na gradnji nove crkve za njezinu pohranu, te će se biti potrebno još jednom osvrnuti na njega.² U Fondrinu se djelu između ostalog navodi kako se 1570. godine zbog velike turske opasnosti³ i lošeg stanja zadarskih zidina okrenutih prema luci odlučilo pristupiti izgradnji novih i

moćnijih utvrda. Zbog gradnje novog obrambenog sustava bilo je nužno porušiti i obližnju Crkvu sv. Marije Velike, koja se obično nazivala i Sv. Šimunom jer se u njoj svečeva škrinja od 14. stoljeća i čuvala. Tako je, da bi se sačuvalo sam grad i ostale njegove dragocjenosti, žrtvovan jedan od njegovih najuglednijih kulturnih prostora i reprezentativni primjer zadarskoga srednjovjekovnoga graditeljstva, na čijem su se pročelju miješali gotički i nadolazeći renesansni elementi.⁴ U tim je teškim okolnostima svečevo tijelo stavljeno u kovčeg od čempresovine te najprije 1571. godine preneseno u sakristiju Crkve sv. Marije Velike, koja tada koja još nije bila porušena, a nakon toga 1581. godine i u obližnju Kapelu sv. Roka, gdje je položeno u mramorni sarkofag. Nedugo prije toga i svečeva je srebrna gotička škrinja predana na čuvanje zadarskim benediktinkama i pohranjena u Crkvu sv. Marije. U međuvremenu je Zadarska komuna, smatrajući da je Kapela sv. Roka neprilična za smještaj tako vrijedne relikvije, odlučila svomu čudotvornomu svecu zaštitniku podignuti novo i za njegovo značenje primjerenije svetište. Tako je bez obzira na tursku opasnost i okupaciju velikog dijela teritorija, što je uvelike smanjilo gradske prihode, 1572. godine odlučeno, *a gloria di Dio, ed in onore di s. Simeone*, da se u blizini navedene kapele podigne nova crkva. U tu je svrhu izabran najprije jedan, a potom i dvojica prokuratora iz redova zadarskoga plemstva, a sve u nastojanju da se crkva što prije izgradi. Od tada su prokuratori, ranije zvani *del corpo e dell' arca*, prozvani *dell' arca e della fabbrica di s. Simeone*. Prokuratori su zatim kod jednog venecijanskog arhitekta

Lokacija »Stara bolnica« Zadar, studija korištenja prostora, zatečeno stanje – SZ pročelje, detalj; autori projekta: J. Kršulović, dipl. ing. arh. – projektant, dr. sc. P. Vežić i M. Domijan, prof. – suradnici (Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Zadru)

Location of the Old Hospital in Zadar, Space Use Study, state as found – NW facade, detail; authors of the project: J. Kršulović, BEng (Arch), architect, Dr P. Vežić and M. Domijan, associates (Ministry of Culture, Conservation Department in Zadar)

Lokacija »Stara bolnica« Zadar, studija korištenja prostora, prijedlog izgradnje – SZ pročelje, detalj. Autori projekta: J. Kršulović, dipl. ing. arh. – projektant, dr. sc. P. Vežić i M. Domijan, prof. – suradnici (Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Zadru)

Location of the Old Hospital in Zadar, Space Use Study, proposal for the construction of the NW facade, detail; authors of the project: J. Kršulović, BArch, architect, Dr P. Vežić and M. Domijan, associates (Ministry of Culture, Conservation Department in Zadar)

Kapela sv. Roka i pročelje nedovršene Crkve sv. Šimuna, presnimljeno iz: Ćiril M. Iveković, *Građevinski i umjetnički spomenici Dalmacije*, mapa 6, tabla 43 (*Jadranska straža*, Beograd, 1928.)

Chapel of St Roch and facade of the incomplete Church of St Simeon, copied from Ćiril M. Iveković, Građevinski i umjetnički spomenici Dalmacije, album 6, plate 43, (Jadranska straža, Beograd, 1928.)

Kapela sv. Roka i pročelje nedovršene Crkve sv. Šimuna, Fototeka Konzervatorskog odjela u Zadru, stara razglednica, izd. A. Gilardi & Figlio, Zara, bez datuma.

Chapel of St Roch, and facade of the incomplete Church of St Simeon, Photograph Collection of the Conservation Department in Zadar, old picture postcard, published by A. Gilardi & Figlio, Zara, no date.

izabrali nacrt, za voditelje radova izabrani su majstori iz pokrajine, a da bi imali manje troškove, pronađen je u blizini grada i kamenolom za vađenje kvalitetnoga kamena potrebnog za gradnju. No, bez obzira na početni zanos radovi na gradnji crkve napredovali su vrlo sporo, dijelom i zbog pomanjkanja sredstava. Komuna se, kako navodi nadalje Fondra, za pomoć obratila i samom duždu budući da je zbog podizanja novih bedema, za izgradnju kojih je upotrijebljen čak i njezin kamen, porušena crkva koja je bila osobit ukras grada. Iako je generalni providur Giambattista Grimani 1574. godine izdao uredbu da se od prvog dobivenog novca vrati i nadomjesti prokuratorima vrijednost oduzetoga kamena, te ih uvjeravao da će dužd uvažiti njihove molbe, od svega nije bilo ništa. U to je vrijeme u Zadar stigao veronski biskup i apostolski vizitator Agostino Valier. Nakon razgovora s prokuratorima i savjetnicima Komune, uvjerivši se u vrijednost relikvije i poteškoće oko gradnje nove crkve; dao im je zadaću da ako u roku od osam mjeseci ne dovrše radove na crkvi treba svečevu srebrnu škrinju i manje potrebnu srebrninu upotrijebiti za nastavak radova, smatrajući da je zbog slave i časti sveca bolje imati crkvu bez škrinje nego škrinju bez crkve. Budući da Komuna nije pristala na taj vizitatorov zahtjev i nakon isteka zadanog roka, preostalo mu je naložiti da se relikvija prenese na neko primjerenije mjesto.⁵ Komuna je 1579. godine sastavila zapis kojim se htjelo izvijestiti Valiera o vrijednosti relikvije te razjasniti razloge zbog kojih se htjela izbjeći prodaja škrinje, koja je za njih bila posebna gradska dragocjenost i čiju je izradu donirala članica kraljevske obitelji, a na koju je utisnuta i potomcima učinjena vidljivom njihova povijest. Ti su događaji ponovno potaknuli Komunu da požuri s izgradnjom, crkve pokušavajući na svaki način sakupiti što više sredstava, te su posredovanjem ninskoga biskupa Pietra Cedolinija pokušali potražiti pomoć i kod samoga pape. Napokon je nakon mnogih ponovljenih zahtjeva upućenih duždu, u Veneciji udovoljeno zamolbama poslanika Annibalea Crissave (Kršave), kojemu je uspjelo ishoditi iznos od 500 dukata, koji je trebala isplatiti Komora grada Hvara. Ona je svoju obvezu izvršila tek 1599. godine pa su s tom svotom i onim što su prokurator imali otprije započeti radovi na izgradnji crkve, te je podignuto pročelje do visine gređa. O tim nam događanjima danas svjedoči i portal nedovršene crkve na kojem su uz zadarski grb, prikaz sv. Krševana na konju, uklesana i imena prokuratora Julija Grisogona i Tome Civallelija, njihovi obiteljski grbovi te 1600. godina. Radovi su potom zbog niza razloga ponovno stali, te je crkva ostala nedovršena do današnjih dana.⁶ Iako opširan, navedeni Fondrin zapis ne pruža nam saznanja o tome tko su bili graditelji i majstori koji su bili zaposleni na podizanju pročelja nove svečeve crkve, čija je izgradnja zasigurno bila važan i opsežan graditeljski zahvat u onodobnom Zadru. Tim se pitanjem u svom radu dijelom bavi akademik Marković. Kako u vrijeme radova na pročelju crkve, odnosno oko 1600. godine, u Zadru djeluje graditelj i klesar Tripun Bokanić i podiže kameni oltar za zadarsku plemićku obitelj Grisogono-Bortolazzi,⁷ Marković pretpostavlja kako bi upravo on mogao biti jedan od majstora koji su sudjelovali na gradnji nove crkve posvećene zadarskom svecu zaštitni-

ku, tim više jer je iz iste plemićke obitelji i Julije Grisogono,⁸ jedan od prokuratora Crkve sv. Šimuna. Po opsegu radova i uspoređujući ornamentalnu i figuralnu dekoraciju na pročelju crkve s onom na ninskom oltaru autor dalje zaključuje kako je na gradnji pročelja moralo sudjelovati više klesara, koje je Tripun Bokanić vodio, ali da on sam vjerojatno nije imao udjela u njegovoj izradi.⁹ U vezi s djelovanjem majstora iz graditeljske i klesarske obitelji Bokanić iz Pučišća na Braču u Zadru potrebno je na ovome mjestu navesti još neke nama zanimljive podatke, poznate iz starije literature i utemeljene na arhivskim podacima, a koji se odnose na njihove poslove za naručitelje iz zadarske plemićke obitelji Grisogono-Bortolazzi. Tripun i njegov otac Jerolim Bokanić, sklopivši 1595. godine ugovor sa zadarskim plemićem Petrom Bortolazzijem, izrađuju ukrase od čiovskoga kamena za oltar Glavosijeka sv. Ivana Krstitelja u zadarskoj Crkvi sv. Frane, koji je ranije bio izrađen od drva.¹⁰ No Tripun i Jerolim Bokanić nisu jedini članovi ove poznate graditeljske i klesarske obitelji koji u posljednjim godinama 16. stoljeća djeluju u Zadru. Iz starije je literature također poznato da su u to vrijeme aktivni i brački klesari Stjepan Bokanić pok. Vicka (Vinka) i Ante Bilšević pok. Nikole, s kojima zadarski plemić Jerolim Bortolazzi u ime svog oca Petra¹¹ kao prokuratora Crkve Gospe od Kaštela u Zadru i pučanin Šimun Zapić 1595. godine sklapaju ugovor kojim se na crkvi obvezuju podignuti pročelje od bijeloga kamena, s vratima sedam i po stopa visokim i pet stopa širokim, s vijencem, profiliranim dovratnicima i pragom, te rozetu i zvonik na preslicu.¹²

Za poznavanje biografije ove klesarske obitelji vrijedno je navesti i podatak iz jednog arhivskog dokumenta u kojem se dana 29. svibnja 1623. godine spominje »mistro Nicolo Boccanich dalla Brazza habitante à Pocischia... figliolo et herede del quondam mistro Steffano Boccanich suo Padre.«¹³ Ako se podatak odnosi na našega majstora Stjepana, on bi prema tome u vrijeme nastanka ove isprave već bio mrtav. Kako se 1602. godine pri radovima na zvoniku crkve u Bolu spominju brački majstori Stjepan, Šimun i Ivan Bokanić, a 1621. godine dolaze na Lastovo i tu prodaju svoj brod Stjepan, Frano, Nikola i Vicko Bokanić, to se i među njima mogu tražiti naši članovi ove obitelji koji se spominju u zadarskim dokumentima.¹⁴

Fondrin navod o lokalnim majstorima kojima je bila povjerenjena gradnja nove crkve dobio je svoju potvrdu u podacima iz jedne arhivske isprave koja se čuva u Državnom arhivu u Zadru (u prilogu). Ona donosi do sada nepoznate podatke o gradnji nove crkve posvećene sv. Šimunu, na temelju kojih je moguće ustvrditi da je upravo brački klesar Stjepan Bokanić pok. Vicka (Vinka) imao udjela u radovima na podizanju njezina nedovršenog pročelja. Dana 20. travnja 1599. godine klesar Stjepan Bokanić pok. Vicka, stanovnik sela Pučišća na Braču, sklopio je ugovor s kapetanom Julijem (Giulio) Grisogonom, jednim od prokuratora Crkve sv. Šimuna, kojim se obvezao isklesati četiri stupa od kvalitetnoga bijeloga kamena.¹⁵ Stupovi su morali imati poravnana lica (*quadre spontade*)¹⁶ i biti visine 13 i pol stopa i debljine dvije stope manje dva prsta (*dito*) svaki.¹⁷ Trebalo ih je izraditi od jednoga komada kamena u kamenolomu na

otoku Braču, na lokalitetu zvanom Veselje. Posao je trebao dovršiti u roku od idućih pet mjeseci, počevši od 1. svibnja i zaključno s posljednjim danom rujna te 1599. godine, odnosno dva stupa tijekom srpnja, a ostala dva do kraja rujna. Bokanić se također obvezuje dopremiti stupove na morsku obalu i pomoći ih utovariti na *burchiellu*¹⁸ ili neku drugu vrstu trgovačkoga broda. Prokurator Julije Grisogono obvezuje se Bokaniću kao plaću za stupove isplatiti 70 dukata uz 120 lira za željezariju, odnosno okov.

Kao što smo vidjeli iz Fondrina opisa, radovi na podizanju novog i reprezentativnog svetišta Sv. Šimuna odvijali su se pod teškim uvjetima i uz konstantno pomanjkanje sredstava, ali ni sva nastojanja i naponi nisu bili dovoljni da se crkva dovrši. Uz pozamašan opseg radova pretpostavljeno sudjelovanje većega broja klesara može se objasniti i stalnim peripetijama oko osiguranja potrebnog novca, koje su mogle izazvati neslaganja između naručitelja i pojedinih majstora te dovesti do prekida njihove suradnje. Te su okolnosti zasigurno imale odraza na organizaciju i tijek radova, koji su se u razdoblju od gotovo trideset godina uz stalne zastoje mogli odvijati u više odvojenih etapa, pri čemu bi pojedini klesari odustajali, a upošljavali se novi. Upravo su obližnje Crkva sv. Marije Velike i Kapela sv. Roka dobar primjer građevina na čijoj su se izgradnji od kraja 14. pa do početka 16. stoljeća izmijenili mnogobrojni domaći i strani graditelji, kipari i klesari.¹⁹ Kako se ugovor sa Stjepanom Bokanićem odnosi samo na dobavu četiri stupa, i na temelju toga može se potvrditi pretpostavka da je na podizanju pročelja sudjelovalo više majstora i klesara koji su bili zaduženi za dobavu različitih klesanih elemenata i izgradnju pojedinih dijelova pročelja, pa su s njima vjerojatno sklapani i odvojeni ugovori. No, prema podacima iz ugovora za radove na crkvama Gospe od Kaštela i Sv. Šimuna može se s oprezom pretpostaviti i moguća veća uloga Stjepana Bokanića u gradnji pročelja, odnosno da njegov udio u radovima nije bio ograničen samo na dobavu materijala i klesanih dijelova, nego da je bio jedan od majstora koje bi, kako je ranije pretpostavljeno, vodio Trifun Bokanić, ili možda glavni i jedini graditelj crkve.²⁰ U prilog hipotezi da je Stjepan Bokanić pok. Vicka na gradnji pročelja Crkve sv. Šimuna u Zadru imao ako ne vodeću, a onda zasigurno važnu ulogu, ide i njegov udio na gradnji novog pročelja Crkve Gospe od Kaštela u Zadru, gdje se u ugovoru on i Ante Bilšević ravnopravno navode kao *mistri*.²¹ Kako je Stjepan Bokanić četiri godine ranije zajedno sa suradnikom Antom Bilševićem sklopio s Bortolazzijima i Zapićem ugovor o podizanju novoga pročelja za Crkvu Gospe od Kaštela, to se eventualna odluka prokuratora Julija Grisogona i Tome Civallellija da upravo njemu povjere radove na gradnji nove reprezentativne Crkve sv. Šimuna čini logičnom. Naime, Grisogono i Civallelli su se pri već spomenutim radovima na pročelju Crkve Gospe od Kaštela jednostavno i na licu mjesta mogli uvjeriti u kvalitetu njegova rada te ga, zadovoljivši se njegovim izvedbenim sposobnostima i uvjetima, uposliti i na izgradnju nove svećeve crkve. Taj bi se podatak ujedno podudaraao s prije spomenutim Fondrinim navodom da su prokuratora, kako bi smanjili troškove, nadzor i izgradnju nove crkve povjerali domaćim majstorima.²² Također se na istom primjeru gradnje novoga pročelja Crkve Gospe od

5 Kapela sv. Roka i pročelje nedovršene Crkve sv. Šimuna, sadašnji izgled nakon konzervatorsko-restauratorskih radova, Fototeka Konzervatorskog odjela u Zadru (foto: Z. Bogdanović, 2006.)

Chapel of St Roch and facade of the unfinished Church of St Simeon, present-day appearance after conservation and restoration treatment, Photo Collection of the Conservation Department in Zadar.

Kaštela može ustvrditi da je Stjepan Bokanić pok. Vicka (Vinka) kao graditelj i klesar bio sposoban i na novoj Crkvi sv. Šimuna ostvariti projekt sličnih zahtjeva i opsega. Iako je, za razliku od onoga na Crkvi Gospe od Kaštela, čiji nam je izgled razmjerno poznat iz opisa ugovorenih radova, pročelje Sv. Šimuna većega opsega i složenije graditeljske strukture, obogaćeno stupovima, kipovima te klesanim arhitektonskim i dekorativnim elementima, činjenica da je građeno prema nacrtu dobavljenom od nekoga venecijanskog arhitekta morala je Stjepanu Bokaniću umnogome olakšati posao i pomoći mu u njegovoj ulozi izvođača. No to je za sada samo pretpostavka, o kojoj će buduća istraživanja donijeti nove spoznaje i zaključke. Na temelju dosadašnjih saznanja može se ustvrditi da je aktivnost članova obitelji Bokanić u Zadru na samom izmaku 16. stoljeća bila opsežna i dobro organizirana. Moguće je pretpostaviti i postojanje lokalne radionice, bez koje bi tako raznovrsni i opsežni poslovi, preuzeti u kratkom vremenskom razdoblju, teško mogli biti realizirani.

U Zadru su Bokanići ostvarili značajna graditeljska i kiparsko-klesarska djela, koja zauzimaju važno mjesto unutar njihova do sada poznatog opusa, povezujući na taj način svojim razgranatim djelovanjem prostore južne i središnje Mletačke Dalmacije s njezinim glavnim gradom. Njihova je zadarska djelatnost ostvarena preko naručitelja koji su bili pripadnici lokalnih plemićkih obitelji i tako usmjerena na graditeljske poslove važne za urbani ambijent i vjerski život Zadarske komune, ali su izvodili i klesarske radove na oltarima dviju gradskih crkava istaknutih samostana, franjevačkoga i benediktinskoga. Priloženi pisani izvor iz Zadarskoga arhiva, kojim Julije Grisogono sa Stjepanom Bokanićem pok. Vicka ugovara dobavu četiri stupa namijenjenih radovima na novoj Crkvi sv. Šimuna, vrijedan je prilog poznavanju izgradnje ove moderno i raskošno zamišljene, ali nažalost nikad dovršene zadarske crkve, od koje su danas ostali sačuvani tek dijelovi nedovršenoga pročelja.

Prilog

Državni arhiv u Zadru, Spisi zadarskih bilježnika, Francesco Primizio, 1590.–1608.

Instrumenti 1597.–1600., B. 2, F. 2/5, nepaginirano.

(in margine: *Inter Magnificum Capitan Iulius Chrysogonus Procuratorem Sancti Simeoni et mistrum Stephanus Bocanich de Brachia pacta et conventiones*)

Adi 20. Aprile 1599.

Nelli tempi et Regimenti ut supra. Alla presenza dl Nobil huomo Zaratino il Magnifico Signor Pietro Grisogono, del Magnifico Signor Simon honorando Giudice essaminator della Corte. Personalmente costituite le parti infrascritte, cioe il Magnifico Signor Capitanio Giulio Grisogono Uno di Procuratori della fabrica della Chiesa di Santo Simon Giusto di Zara da una, et mistro Steffano Bocanich quondam mistro Vicenzo tagliapiera dalla Brazza, habitante nella Villa di Pucischia, dall' altra, spontaneamente per se, heredi et successori loro rispettuamente sono uenuti all infrascritti, accordi, et conventioni per le cose infrascritte, ciò è mistro Steffano sopradetto per se heredi et successori suoi ha promesso, et promette, et si obliga di tagliar quattro collone di pietra bianca, buona, quadre spontade, di longhezza di piedi tredici e mezzo cadauna di esse collone, et in un pezzo, et di grossezza doi piedi manco quattro dita per quadro nella petrara posta all' Isola della Brazza in luoco ditto Veseglia, et questo in termine di mesi cinque, prossimi uenturi, principiarano à primo Maggio prossimo, et finirano ultimo Settembre uenturo 1599., ciò è doi di esse collone, per tutto il mese di luglio, prossimo venturo, et le altre doi, per tutto il mese di settembre sopraniminato, senza contraditione alcuna, ne strepito di giudizio. Le qual collone esso mistro Steffano per se, heredi et successori suoi promette et si obliga dar al lito del mare della detta Isola della Brazza et agiutarle cargare nella burchiella, ouero altro vassello che farà uenir iui esso Signor Capitan Giulio; et all incontro il sopradetto Signor Capitan Giulio procuratorio quo supra nomine, per se et successori suoi, ha promesso et promette di dar et pagar al predetto mistro Steffano per sua mercede ducati settanta da L(ire) 6 s(oldi) 4 l'uno, et lire cento e uinti di peso di ferramenta, cosi egli contentante. A conto della qual summa il giadetto mistro

Steffano disse, et con giuramento affermò, di hauer hauuto et effettivamente riceuuto auanti la presente stipulazione dal sopradetto Magnifico Signor Capitanio Giulio tollerli cinque da L(ire) 6 s(oldi) 8 l' uno in tanti tollerli, et le predette lire cento e uinti di ferramenta; et altri tollerli quaranta à ragion come di sopra, esso mistro Steffano si contenta scoder dal signor Gierolimo Bencouich Nobile di Liesena, et della Brazza, li qual esso signor Capitanio Giulio disse hauer mandato in man del detto signor Gierolimo per sborsarli al detto mistro Steffano come esso signor Capitanio Giulio si obliga che saranno sborsati al predetto mistro Steffano subito come arriuarà alla Brazza. Il restante ueramente della sopradetta summa di danari che sono lire cento quaranta sei de piccoli, esso signor Capitanio Giulio procuratorio quo supra nomine, promette et si obliga di dar, et pagar al predetto mistro Steffano iui presente, et cosi contentante all' Isola della Brazza all' imbarcar delle prime doi Collone che sera per tutto il mese di luglio prossime uenturo senza contraditione alcuna ne strepito di giudizio. Con patto tra le sudette parti specialmente aposto, et con solenne stiupulatione uallato da esse inuiolabilmente osseruato, che se alcuna di esse parti non attendesse à tempo dovuto à quanto ha promesso come di sopra è stato specificato che quella parte che contrafara debba pagar per pena all' altra parte il quarto del sudetto presio, ma se (il che Signor Ildio non permetta) mistro Steffano sudetto morisse avanti il mese di settembre prossimo uenturo che in tal caso li suoi heredi non siano tenuti al predetto signor Capitanio Giulio quo supra nomine se non restituir li denari che esso mistro Steffano hauera riceuuto à conto sudetto scomputando però il lauoro che hauerà fatto, le qual tutte et cadaune cose premesse, et nel presente instrumento contenute et annotate le sopradette parti per se heredi et successori loro ad inuicem, et uicissime hanno promesso, et prometeno di hauer sempre ferme, rate et grate, et à quelle ne ad alcuna di esse non contra far, dir, ne uenir, per se ne per altri, per qualsiuoglia ragion et causa, sotto obligation de tutti li beni loro mobili, et stabili presenti et futuri per li nomi sudetti, in qualsiuoglia luoco porti et essistenti. Fatto in Zara, nella Cancellaria della Magnifica Communita presenti misser Giacomo Saghich, et misser Bortolomeo Armani cittadini di Zara testimonij hauutj, chiamatj, et alle cose premesse specialmente pregatj. u(t supra).

Bilješke

1
VLADIMIR MARKOVIĆ, Škrinja sv. Šimuna i arhitektura u Zadru oko 1600., u: *Peristil*, 48 (2005.), 95–108.

2
LORENZO FONDRA, *Istoria della insigne reliquia di San Simeone profeta che si venera in Zara*, Zara, 1855. Djelo je izdao C. F. Bianchi, a uredio G. Ferrari Cupilli. O Fondri vidi: *Hrvatski biografski leksikon*, Trpimir Macan (gl. ur.), sv. 4, E–Gm, Zagreb, 1998., 322.

3
Sredinom druge polovice 17. stoljeća Zadar i Dalmacija žrtve su sukoba velikih sila oko prevlasti na Sredozemlju i nastojanja

Turaka da osvoje Cipar. Zadar je u izravnoj opasnosti jer Turci 1570. godine napadaju njegovo neposredno zaleđe, te zauzimaju važna strateška mjesta Zemunik, Poličnik i Dračevac. Iako je grad istodobno bio ugrožen i s mora zbog jake turske mornarice koja je tada operirala Jadranom, Venecija je zbog novoizgrađenih fortifikacija s pravom bila uvjerena u njegovu sigurnost, te ga je smatrala i jedinim gradom u Mletačkoj Dalmaciji i Albaniji koji je zasluživao status tvrđave. Premda je udruženo brodovlje Svete lige u Lepantskoj bitki 1571. godine izvojevalo veliku pobjedu nad turskom flotom, Venecija to nije iskoristila, te se mirom iz 1573. godine morala odreći Cipra i – što je za nas važno – područja koje su Turci ratom zauzeli u Dalmaciji, pa tako i u okolici Zadra. Za Zadar i njegovu okolicu mletačko-turski ratovi u 16.

stoljeću imali su teške posljedice. Izgubivši najveći dio svoga teritorija (preostao mu je samo uski pojas sa selima uz more i otoci, dok je čitav središnji dio pripao Turcima) u 17. je stoljeće ušao kao grad na neposrednoj turskoj granici. Vidi: TOMISLAV RAUKAR, U sjeni turskih ratova (1500–1573.) i ŠIME PERIČIĆ, U vrtlogu ratova XVII stoljeća, u: TOMISLAV RAUKAR – IVO PETRICIOLI – FRANJO ŠVELEC – ŠIME PERIČIĆ, *Prošlost Zadra, III., Zadar pod mletačkom upravom 1409–1797*, Zadar, 1987., 217–226, 355–359.

4
P. Vežić napisao je opsežnu studiju o Crkvi sv. Marije Velike. PAVUŠA VEŽIĆ, Crkva svete Marije Velike u Zadru, u: *Diadora*, Zadar, 8 (1975.), 119–140.

5
Vjerojatno je zbog navedenih razloga, a moguće i da se spriječi njezina eventualna prodaja, tih godina škrinja i predana na čuvanje zadarskim benediktinkama.

6
LORENZO FONDRA (bilj. 2), 178–202.

7
Oltar, izvorno podignut u benediktinskoj Crkvi sv. Marije, bio je posvećen sv. Petru i sv. Jerolimu, pripadao je zadarskoj plemićkoj obitelji Bortolazzi, a danas se nalazi u Župnoj crkvi u Ninu. D. Domančić oltar datira u vrijeme oko 1600. godine. Vidi: DAVOR DOMANČIĆ, Bokanićev ninski oltar, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 10, (1956.), 211–216. Kako se na oltaru nalazi slika s prikazom sv. Petra i sv. Jerolima autora Jacopa Palme Mlađeg, R. Tomić pretpostavlja da su naručitelji slike Petar Bortolazzi i njegov sin Jerolim. Vidi: EMIL HILJE – RADOSLAV TOMIĆ, Umjetnička baština zadarske nadbiskupije – Slikarstvo, Zadar, 2006., 243–244. Bortolazzi je plemićka obitelj u Zadru, ogranak obitelji Grisogono. Do potkraj 18. stoljeća upotrebljavaju oblik prezimena Grisogono–Bortolazzi, a od kraja 18. stoljeća samo oblik Bortolazzi. Vidi: *Hrvatski biografski leksikon*, Aleksandar Stipčević (ur.), sv. 2, Bj–C, Zagreb, 1989., 174. Na portalu nedovršene Crkve sv. Šimuna lijevo je isklesan grb s uspravljenim lavom okrenutim udesno koji predstavlja grb obitelji Bortolazzi koji se sastoji od crvenog štita na kojem je zlatni lav okrenut udesno, dok se grb obitelji Grigono sastoji od štita na kojem su peterostrukom vodoravnom diobom smještene naizmjenice po tri zlatne i tri srebrne grede. Nasuprot njemu s desne je strane grb obitelji Civalelli koji se sastoji od zlatnog štita na kojem je lijevokosa greda s tri školjke, a kasnije s tri ljljana, što je inačica vidljiva i kod grba isklesanog na portalu. Vidi: JELENA KOLUMBIĆ, Grbovi zadarskih plemićkih obitelji, u: *Radovi Zavoda povijesnih znanosti HAZU u Zadru*, 47(2005.), Zadar, 2005., 54, 57, 65.

8
Grisogono je plemićki rod u Zadru za koji većina povjesničara drži da pripada izvornom zadarskom plemstvu. Ime mu je izvedeno iz imena sveca zaštitnika Zadra Krševana (Grisogonus). Jedna grana obitelji nazivala se Bortolazzi (Grisogono Bortolazzi). U popisu zadarskog stanovništva iz 1608. godine zabilježeno je osam obitelji Grisogono i dvije Bortolazzi. Vidi: *Hrvatski biografski leksikon*, Aleksandar Stipčević (ur.), sv. 5, Gn–H, Zagreb, 2002., 205–209.

9
VLADIMIR MARKOVIĆ (bilj. 1), 99.

10
LORENZO BENEVENIA, La chiesa di San Francesco a Zara, u: *Rivista Dalmatica*, Zara, 5/I–II (1909.–1911.), 128. – CVITO FISKOVIĆ, Zadarski sredovječni majstori, Split, 1959., 27. – JUSTIN VELNIĆ, Samostan sv. Frane u Zadru – Povijesni prikaz njegova

života i djelatnosti, u: *Samostan sv. Frane u Zadru – Zbornik*, Justin V. Velnić (ur.), Zadar, 1980., 51.

11
R. Tomić zaključuje da iza svih ovih navedenih narudžbi stoje ista dva člana obitelji Bortolazzi – otac i sin Petar i Jerolim Bortolazzi. Vidi: EMIL HILJE – RADOSLAV TOMIĆ (bilj. 7), 244.

12
LORENZO BENEVENIA (bilj. 10), 328–329; CVITO FISKOVIĆ (bilj. 10), 27.

13
Državni arhiv u Zadru (dalje: DAZd), Spisi zadarskih bilježnika (dalje: SZB), Zuanne Braicich, (1621.–1645.), B. 10, F. 10/2, 23–23 v.

14
KRUNO PRIJATELJ, Bokanićeva radionica u Trogiru, u: *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku*, 1 (1952.), 273. – CVITO FISKOVIĆ, Lastovski spomenici, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 16 (1966.), 128, 129. – KRUNO PRIJATELJ, Barok u Dalmaciji, u: ANĐELA HORVAT – RADMILA MATEJČIĆ – KRUNO PRIJATELJ, Barok u Hrvatskoj, Zagreb, 1982., 666. Stjepana Bokanića pok. Vicka treba razlikovati od Stjepana Nikolina Bokanića, koji zajedno s Jurjem Ivanovim Bokanićem 1620. godine radi na pročelju Katedrale u Hvaru. Vidi: CVITO FISKOVIĆ, Hvarska katedrala, Split, 1976., 31, 82.

15
DAZd, SZB, Francesco Primizio, 1590.–1608., B. 2, F. 2/5, nepaginirano, dokument od 20. travnja 1599. godine. Prijepis ugovora donosim u prilogu.

16
Prema Concini *spontar* ili *spuntare*, tj. *spuntatura*, označava »nell'arte muraria, l'atto e l'effetto del togliere il soverchio ai sassi da muro, per accomodarli al punto in cui debbono collocarsi«. Izraz *quadre* vjerojatno dolazi od *quadricello*, koji ima i značenje *specchiatura*, što bismo mi preveli kao *zrcalo* ili *lice* stupa. Vidi: ENNIO CONCINA, Pietre, parole, storia – Glossario della costruzione nelle fonti veneziane (secoli XV–XVIII), Venezia, 1988., 69, 119.

17
Dedo, deo ili *dito* jest mjerna jedinica za širinu, a iznosi jednu desetinu stope, tj. 3,4 cm. Venecijanska stopa (*piede*) sastoji se od 12 *oncia*, a iznosi 0,3477 m. Vidi: ENNIO CONCINA (bilj. 16), 69, 105; GIUSEPPE BOERIO, Dizionario del dialetto veneziano, Venezia, 1856., ristampa Firenze, 1998., 224. Mjere iz ugovora odnose se na venecijansku stopu od 0,3477 m, što odgovara dimenzijama na nacrtima iz elaborata *Lokacija »Stara bolnica« Zadar* gdje visina stupova iznosi 4,60 m, a širina 0,55 m, dok se preračunom venecijanskih stopa i *dita* navedenih u ugovoru dobiju dimenzije ugovorenih stupova koje iznose: visina 4,694 m i širina 0,559 m. Usporedbom s dimenzijama stupa rekonstruiranog pri konzervatorsko-restauratorskim radovima (visina 4,62 m) i dijela stupa zatečenog *in situ* na pročelju (njegov promjer u donjem dijelu iznosi 0,55 m), kao i s onima iz elaborata, može se sa sigurnošću ustvrditi da se ugovor odnosi upravo na dobavu stupova za pročelje nedovršene Crkve sv. Šimuna. – Usp. Elaborat Konzervatorskog odjela u Zadru *Lokacija »Stara bolnica« Zadar – Studija korištenja prostora, br. teh. dnevn. 541/97; Zatečeno stanje – SZ pročelje i Prijedlog izgradnje – SZ pročelje*; autori projekta: J. KRŠULOVIĆ, dipl. ing. arh. – projektant, te dr. sc. P. VEŽIĆ i M. DOMIJAN, prof. – suradnici. Na starim je fotografijama također vidljivo da su stupovi bili izrađeni od jednog komada kamena.

18

Prema Boeriju *Burchielo* je *Barca piatta, coperta, con cui si viaggia ordinariamente da Venezia a Padova pel fiume Brenta*. Možda se izraz odnosi na *Burchio-Barca forte da carico, con un coperchio nel mezzo...* Vidi: GIUSEPPE BOERIO (bilj. 17), 107.

19

PAVUŠA VEŽIĆ (bilj. 4), 122–125.

20

Naime, u ugovoru se Bokanić na više mjesta navodi kao *mistro*, što prema E. Concini ima isto značenje kao i *maestro, capomastro*, odnosno glavni ili prvi majstor ili nadzornik gradnje. Vidi: E. CONCINA (bilj. 16), 94, 98. Prema G. Boeriju izrazom *mistro, mastro* ili *maestro* naziva se *lavoratore o padrone di bottega*, dok se izrazom *maestro* ili *maestri* mogu nazivati i *capi operai di alcune arti*. Vidi: G. BOERIO (bilj. 17), 381, 418.

21

LORENZO BENEVENIA (bilj. 10), str. 328–329.

22

Kod Fondre stoji: *maestri di provincia*, što bi značilo 'majstori iz pokrajine', pri čemu se između ostalih može misliti i na klesare s područja Dalmacije (odnosno s otoka Brača) Stjepana Bokanića pok. Vicka, ali i na Antu Bilševića koji su zajednički mogli surađivati i na ovom projektu. Vidi: LORENZO FONDRA (bilj. 2) 181, 182. Na temelju dosadašnjih saznanja može se zaključiti da je pročelje nedovršene Crkve sv. Šimuna građeno pod sličnim uvjetima kao i pročelje hvarske Katedrale za koje se smatra da je nastalo iz susreta dalmatinske graditeljske tradicije i venecijanskih arhitektonskih ideja, odnosno da su ga izradili domaći majstori prema nacrtu nepoznatog venecijanskog projektanta. Vidi: VLADIMIR MARKOVIĆ, Pročelje hvarske katedrale, u: *Renesansa i renesanse u umjetnosti Hrvatske*, Zbornik radova sa znanstvenih skupova »Dani Cvita Fiskovića« održanih 2003. i 2004. godine, (ur.) P. Marković i J. Gudelj, Zagreb, 2008., 269–280.

Summary

Bojan Goja

Contribution to the Understanding of the Construction of the Unfinished Church of St Simeon in Zadar

On the foundation of new archival research, this paper reveals the participation of the Brač stonemason Stjepan Bokanić in works on the construction of the facade of the incomplete Church of St Simon in Zadar, in which after the demolition of the Church of St Mary the Great the saint's Gothic sarcophagus made by the goldsmith Francesco of Milan was to have been placed. The basic source for the history of the making of the sarcophagus, its location in the religious premises of Zadar and the circumstances under which work on the construction of the new building both began and was halted is the work *Istoria della insigne reliquia di San Simeone profeta che si venera in Zara*, Zara 1855 by Lorenzo Fondra, writer, poet and lawyer (Šibenik, 1644 – Zadar, 1709). According to Fondra the Zadar commune decided to build a new church for the housing of the saint's sarcophagus in 1572 after the demolition of St Mary the Great, where the relics had been held to that time, for the sake of the building of the new fortifications. For a number of reasons, primarily because of shortage of funds, the works came to a halt and only the facade of the church up to beam height was completed. The portal of the unfinished church, into which, alongside the coat of arms of the city, a depiction of St Chrysogonus on horseback, the names of the procurators Julije Grisogono and Toma Vicalleli and their family coats of arms and the year 1600, were also carved. In addition to other data, Fondra states that the procurators appointed by the commune chose a design from a Venetian architect, and craftsmen from the region were chosen to head the works. Fondra's statement about local craftsmen corresponds with a newly found archival document according to which on

April 20, 1599, the domestic stonemason Stjepan Bokanić (Vicko), inhabitant of the village of Pučišće on the island of Brač entered into a contract with Captain Julije (Giulio) Grisogono, one of the procurators of the Church of St Simeon, binding himself to make four columns of high quality white stone thirteen and half feet high and two feet less two dita each. They were supposed to be done from single pieces of stone in the quarry on the island of Brač, in the locality called Veselje. By a comparison with the dimensions of the parts of the original columns found in the facade of the unfinished church it can be stated with certainty that the contract refers precisely to the supply of columns for the facade of the new Church of St Simeon. It was earlier known that the Brač stonemasons Stjepan Bokanić (Vicko) and Ante Bilšević (Nikola) contracted to put up for the Church of Our Lady of the Castello in Zadar a façade of white stone with doors, a cornice, moulded doorframes and threshold and a rosette and a bellcote. From this it can be assumed that there was perhaps a greater role for Stjepan Bokanić in the construction of the facade, or that his share in the works was not limited just to the supply of materials and carved parts, but that he was also one of the several craftsmen, perhaps the master builder of the new Church of St Simeon in Zadar. Thanks to the written source from the Zadar Archives, our knowledge about the construction of the unfinished Church of St Simeon and about the activities of Brač stonemason and builder Stjepan Bokanić (Vicko) in Zadar has been enlarged.

Key words: architecture, 16th Century, Stjepan Bokanić (Vicko), Church of St Simeon, Zadar